

Pokušaj odgovora na temeljna egzistencijalna pitanja

IVICA MUSIĆ, *Može li transcendentni Bog biti osoba: Stjepan Zimmermann nasuprot Karlu Jaspersu*, Matica hrvatska Široki Brijeg, 2010., 230 str.

Knjiga *Može li transcendentni Bog biti osoba* rezultat je znanstveno-istraživačkoga rada doc. dr. sc. Ivica Musića, ali je ujedno, kako stoji u predgovoru, odgovor na autorovo egzistencijalno pitanje – pitanja o Bogu, koje je ujedno i temeljni upit o kojemu ovisi kakav će čovjek biti i kako će organizirati svoj život. Baveći se filozofijom, autor je bio suočen s trilemom: ateizmom, agnosticizmom i teizmom. Izabrao je ovo treće. Čini se da se i u ovome slučaju ostvaruje nepisano pravilo da svaka filozofija, ako želi ostati na čvrstim temeljima i biti zaokružena, konačno završava u teologiji. Tako i svaki filozof u konačnici postaje teolog, naravno u filozofskome smislu.

Knjiga je tiskana u nakladi Matice hrvatske Široki Brijeg 2010. godine, a sastoji se od „Predgovora“, „Uvoda“, „Zaključka“ te šest poglavlja: „1. Odnos prema temeljnim filozofskim pitanjima“, „2. (Ne)mogućnost teorijske metafizike“, „3. Uvjerenost u Božje postojanje“, „4. Tko (ili što) je Bog“, „5. Život po vjeri“, „6. Je li transcendentni bitak osobni Bog – kritički osvrt“. Na kraju se nalazi „Kazalo imena“, „Kazalo pojmova“ te „Kratice“.

Djelo je tiskano na 230 stranica teksta, sadrži 648 pozivnih bilježaka. Autor je rabio 140 bibliografskih jedinica od čega 42 jedinice primarne i 98 jedinica sekundarne literature.

U „Uvodu“ autor naznačuje problematiku kojom će se baviti naglašujući da, unatoč suvremenomu nastojanju da se Boga protjera iz čovjekova promišljanja, povijest ljudskoga umovanja svjedoči o začuđujućoj stalnosti da se razumski utvrdi postojanje transcendentnoga bitka. I nije bez važnosti određenje te transcendencije kao neosobnoga ili pak osobnoga bitka. Potom u poglavljima koja slijede izlaže i suprotstavlja stavove K. Jaspersa i S. Zimmermanna vezane za krucijalna filozofska pitanja,

a osobito vezane za shvaćanje transcendentnoga Boga kao osobnoga ili pak neosobnoga bitka.

U prvome poglavlju naslovljenome „Odnos prema temeljnim filozofskim pitanjima“ autor predstavlja kršćansku filozofiju života i filozofiju egzistencije, njihov odnos prema svijetu, situacijama, egzistenciji, transcendenciji, vremenu i strukturi čovjekova života.

Autor ističe da Zimmermann čudoredni smisao života vidi upravo u religiji, osobito kršćanskoj, pa s toga razloga i filozofija života postaje zapravo kršćanska filozofija čiji je zadatak dokazati kršćanske istine i na njima izgrađen sustav vrijednosti. Pritom će autor naglasiti da takva kršćanska filozofija života, kako ju shvaća Zimmermann, nije ovisna o kršćanskome autoritetu utemeljenome na objavljenim istinama, nego se zasniva na kritičkome promišljanju i opravdanju svojih stavova.

I filozofija egzistencije ima cilj odgonetnuti tajnu i smisao ljudskoga života. I Jaspers ističe važnost suvremenih znanosti za ljudski život, no one nemaju presudnu ulogu u čovjekovu životu jer su lišene vrijednosne prosudbe i gotovo im uvijek izmiče spoznaja cjeline. No autor primjećuje različito shvaćanje filozofije života i filozofije egzistencije glede odnosa „ja – svijet“. Tako filozofija života gleda na svijet kao skladno uređenu cjelinu protkanu zakonima, unutar koje se čovjek osjeća zaštićen, smiren i udomaćen; život je pozitivno situiran. S druge pak strane filozofija egzistencije na svijet gleda kao na ono što je puno suprotnosti, nesklada, zagonetnosti; svijet je nešto tuđe. Pred tim svijetom čovjek stoji kao pred zidom koji mu ograničuje slobodu i remeti životni sklad. Upravo je taj zid prilika za čovjekovu veličinu i izdizanje iznad pukoga tubitka. Tako Jaspers cijepa čovjeka na tubitak – čovjekov neposredni osjetilni život i egzistenciju – prekoračenje toga neposrednog života.

Nasuprot tomu Zimmermann inzistira na jedinstvenosti čovjekova duhovnoga i tvarnoga elementa. Čovjek kao cjelina ne pripada nekomu drugomu nego je samosvojan, pa Zimmermann za njega može reći da je osoba. Za transcendenciju pak Jaspers kaže da je bitak koji nije ni tubitak, ni svijest, ni egzistencija, ona je ono apsolutno nasuprot konačnomu. Autor primjećuje da Zimmermann ima primjedbe vezane za negativno određenje transcendencije smatrajući da se o njoj može govo-

riti ne samo *via negativa* nego i *via afirmativa*. Na kraju ovoga poglavlja autor dobro primjećuje da se ključna točka razilaženja između ove dvojice mislitelja nalazi upravo u pitanju sposobnosti ljudskoga razuma, što kao posljedicu ima optimističan pristup stvarnosti filozofâ života i pesimističan pristup filozofâ egzistencije.

U drugome poglavlju pod nazivom „(Ne)mogućnost teorijske metafizike“ autor ističe da je osnovni uzrok različitostima između Zimmermanna i Jaspersa to što prvi drži da čovjek ima sposobnost objektivno spoznavati i iznad iskustva, dok se Jaspers uglavnom oslanja na Kantovo negiranje razumske spoznatljivosti nepojavne zbiljnosti. Po Jaspersu tradicionalna se metafizika mora raspasti jer želi opredmetiti ono nepredmetno, a razum je neodgovarajuće sredstvo kada je riječ o transcendentnoj zbilji. Do te zbilje dolazi samo egzistencija odlučnim skokom koji se ne može razumski opravdati. Tako Jaspers umjesto kategorijalnoga mišljenja promiče svačije samostalno i neovisno mišljenje kojemu se oštro protivi Zimmermann držeći razum sposobnim dohvatiti objektivnu istinu i o pitanjima koja se odnose na metafizičke predmete, a nazor o svijetu i životu mora biti postavljen isključivo na razumskim osnovama. Svako filozofiranje koje bi bilo bez logičkoga temelja postaje relativno, a filozofija gubi svoj osnovni cilj – otkrivanje istine o bitku. Stoga odrediti egzistencijalni doživljaj kao mjerilo, kriterij istine za Zimmermanna znači potpuno paralizirati filozofiju kao umsku djelatnost. Odatle i logičan Zimmermannov zaključak: ako je nemoguće spoznati „stvar po sebi“, onda je nemoguće i postojanje prirodne znanosti koja želi upoznati stvarni svijet. Za njega je, kako autor veli, metafizika moguća kao znanost kojoj je upravo načelo uzročnosti „most“ u nadpojavnu zbiljnost.

U trećemu poglavlju („Uvjerenost u Božje postojanje“) govori se o neodrživosti ateizma, o kritici i opravdanju dokaza za Božje postojanje te o Zimmermannovim inačicama dokaza iz kontingentnosti, finalnosti i deontološkoga dokaza. Autor primjećuje da Jaspers ne isključuje svaku moguću metafiziku, nego samo onu koja teži obvezujućoj istini. Stoga joj se mora odreći svaka obvezatnost i ostaviti joj prostor filozofske vjere. Kako je Bog po Jaspersu pojmovno neodrediv, o njemu se ne

može jednoznačno govoriti jer bismo ga u tome slučaju opredmetnili. Ne može se govoriti ni višeznačno jer se Bog ne bi mogao pojaviti na obzoru ograničenoga. Tako je o Bogu moguće govoriti samo pomoću negativnih odredaba. No to nikako ne znači da Bog ne postoji niti da se o njemu treba šutjeti. Jaspers će reći kako je moderno doba obezboženo, a razlog je tomu pretjerani racionalizam i napredak tehnike. Međutim s nestankom Božje zbilje sve pojedinačno u konačnici postaje besmisleno. Stoga Jaspers tvrdi da ateizam nije posljedica istinske nego lažne prosvjećenosti. On ne donosi ništa dobro, vodi u posvemašnji očaj, što nerijetko završava samoubojstvom. Tko niječe Boga, u opasnosti je obožavati čovjeka.

Autor navodi i Zimmermannov stav da su prirodne znanosti nemjerodavne poricati Boga koji, ako postoji, postoji izvan ili preko prirodnih granica. O nadiskustvenoj zbilji može raspravljati samo filozofija. Iako se Zimmermann i Jaspers slažu glede Božje egzistencije (ona je nedvojbeno), ipak se razilaze na pitanju o mogućnosti valjanih dokaza za tu egzistenciju. Jaspers iskazuje poštovanje prema tradicionalnim dokazima za Božje postojanje, ali smatra da su pogrešni ako ih se shvati kao znanstveno obvezatne dokaze. Kao što se ne može dokazati da Boga ima, isto se tako ne može dokazati da ga nema. Jaspers uglavnom i s tim u vezi ostaje na Kantovu tragu. S druge strane Zimmermann priznaje valjanost tradicionalnih dokaza (osim ontološkoga) te primjećuje da Kant u svojoj kritici dokaza, osobito kozmološkoga, dodaje nešto što Toma Akvinski uopće ne tvrdi, a to je poistovjećivanje pojma apsolutno nužnoga bića s pojmom najrealnijega bića. Autor na kraju primjećuje da je Zimmermann bio uvjeren u logičku snagu svojih dokaza za Božje postojanje, ali nije smatrao da imaju apsolutnu očitost.

Četvrto poglavlje, naslovljeno „Tko (ili što) je Bog“, središnji je dio knjige i u njemu je prikazana „kulminacija“ sukoba između Jaspersa i Zimmermanna. Ta se kulminacija događa na pitanju: Može li transcendentni Bog biti osoba? Jaspers smatra da zapadna misao ima dvije slike o Bogu. Jedna dolazi iz grčke filozofije, a druga iz Biblije. Unatoč razlikama, te se dvije slike uglavnom podudaraju: Bog je jedan i osobne je

naravi. Po Jaspersu su međutim oba pristupa pogrješna zato što se Boga ili logizira, ili naturalizira, ili antropomorfizira. Egzistencija se zadovoljava činjenicom da Bog jest, a ne upinje se odgovoriti što on jest. Također Jaspers drži da je Bog neosobne naravi, a to opravdava stavom kako osobnosti ima samo s drugom osobnosti, a božanstvu nema ravna.

Kada je riječ o Jaspersovoj slici o Bogu, autor dobro primjećuje da ta slika nije izvorno Jaspersova, nego je plod utjecaja N. Kuzanskoga, R. Descartesa, Kanta, Schellinga i drugih mislitelja. Osobito primjećuje bliskost Jaspersa i Nietzschea. Jaspers se, kao i Nietzsche, iako znatno staloženijim i ugladenijim izričajem, zalaže za smrt Boga metafizike, kao i za smrt kršćanskoga Boga koji nije ništa drugo doli antropomorfizirana tvorevina. Nasuprot Jaspersovu stavu stoji Zimmermannovo mišljenje po kojemu se o Bogu može govoriti pomoću analogije, a Jaspersova je osnovna zabluda njegova isključivost: ili potpuna inteligibilnost ili potpuna alogičnost. Za Zimmermanna je nemoguće reći da Bog jest, a pritom ne reći nešto o njegovim svojstvima. Bogu kao čistoj zbiljnosti, apsolutnomu načelu pripada i atribut transcendentne osobnosti – Bog je živ, slobodan, ima volju i razum.

U petome poglavlju („Život po vjeri“) autor izlaže Jaspersov stav glede religije i mogućnosti, odnosno nemogućnosti komunikacije s Bogom. Po Jaspersu interpersonalna komunikacija moguća je samo ondje gdje se dva pojedinca susreću na istoj razini, pa je molitva kao pokušaj uspostavljanja komunikacije s Bogom posve besmislena. Bog nikada izravno ne govori čovjeku, pa ni u savjesti iznad koje nema nikakva sudca niti autoriteta. Istina po Jaspersu nikad ne postoji za sve ljude, nego samo kao pojedinačna, povijesno relativna, dijalektična. Jaspers predlaže odbacivanje religije te sugerira da se vođenje života povjeri filozofiji; religijske istine treba zamijeniti vjerom u čovjeka i njegove mogućnosti, molitvu filozofskom kontemplacijom. Iako je Jaspers nesklon kršćanskoj religiji, ipak joj pripisuje i određene vrijednosti: filozofska zamisao o jednome Bogu i njegovoj transcendentnosti, svijest o nužnosti odlučivanja između dobra i zla, ljubav, osvjetljenje patnje itd.

Što se Jaspersova negativističkoga stava prema Crkvi tiče, autor navodi Zimmermannovo zapažanje da taj stav Jaspers baštini upravo od

Kierkegaard koji pripada iracionalističkoj struji protestantizma, a oslanjajući se na Nietzschea, rušilački djeluje na kršćanstvo. Neskladnost Jaspersove i kršćanske filozofije najzornije se pokazuje u (ne)priznavanju postojanja osobnoga Boga koji se objavljuje u svome Sinu. Tako Jaspers zastupa teorijski agnosticizam i praktični subjektivizam čime religiju, osobito objavljenu, stavlja izvan objektivnih danosti.

Na kraju, u šestome poglavlju s naslovom „Je li transcendentni bitak osobni Bog – kritički osvrt“ autor konačno izlaže i svoj stav glede cjelokupne problematike odgovarajući potvrdno na pitanje: Može li transcendentni Bog biti osoba? No prije konačnoga odgovora na pitanje o Božjoj osobnosti trebalo je riješiti tri važna problema: 1. noetići – mogućnost, odnosno nemogućnost spoznaje Boga; 2. dokazivost, odnosno nedokazivost Božjega postojanja i 3. mogućnost, odnosno nemogućnost komunikacije s Bogom.

Autor nedvojbeno smatra da su metafizički stavovi mogući. Iako se njihova istinitost ne može do kraja provjeriti, to odmah ne znači da su oni obične besmislice ili samo osjećajni pozivi. Metafizički je iskaz razumno utemeljen ako njemu u prilog govori mnoštvo razloga, a protiv njega postoji malo ili gotovo nijedan razlog.

Nakon što je razriješio prvu dvojbu, autor se osvrće na suvremeni status dokaza za Božje postojanje, zatim na pitanja vezana za Božju osobnost i njegovo očitovanje. Pritom prednost ipak daje Zimmermannovu shvaćanju i smatra da je opravdano apsolutni bitak shvatiti kao osobnu veličinu, nasuprot Jaspersovu poimanju Boga kao bezličnoga, skrivenoga temelja koji ostaje ravnodušan i nesposoban za bilo kakav osjećaj prema svomu stvorenju. Autor upozorava da se u Jaspersovu načinu razmišljanja zapravo krije mogućnost prikrivenoga ateizma. Nije-kati Božju osobnost ujedno znači religiju proglasiti besmislenom, što je Jaspers, kako reče autor, zdušno činio, osobito kada je riječ o kršćanskoj religiji. Tako Jaspers promiče filozofsku vjeru koja bi trebala biti obilježena potpunom snošljivošću, a s druge strane zahtijeva nesnošljivo suprotstavljanje kršćanskoj vjeri. Time proturječi samu sebi i cilju svoje filozofije.

Knjiga *Može li transcendentni Bog biti osoba* odlikuje se dosljednošću, težnjom za objektivnošću, metodološkom i tehnološkom izvrsnošću, a nadasve željom da se ponude logički utemeljeni odgovori na najvitalnija filozofska (i životna) pitanja. Stoga ona zasigurno nikoga tko je bude čitao ne će ostaviti ravnodušnim.

MATE BUNTIĆ